

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА З ПІДЛІТКАМИ ЯК УМОВА ЇХ УСПІШНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Лариса Журавльова, Катерина Червоненко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розглядається проблема організації профорієнтаційної роботи з підлітками як умова їх успішної соціалізації. Актуалізовано ідею життєвого і професійного успіху молодій людині, формування успішної, життєво компетентної особистості. Здійснено аналіз різних профорієнтаційних концепцій, які визначають вихідну позицію у процесі розробки системи професійної орієнтації. Виділено основні аспекти профорієнтаційної діяльності: соціальний, економічний, психолого-педагогічний та медико-фізіологічний. З'ясовано структурні компоненти професійної орієнтації (професійна інформація, професійна консультація, професійна адаптація, професійний відбір) та основні групи профорієнтаційних методів (інформаційно-довідкові, діагностичні, методи морально-емоційної підтримки, методи прийняття рішення та побудови перспектив професійного розвитку). Зазначено, що успішність профорієнтаційної роботи залежить від комплексності та системності підходу до здійснення цього процесу відповідно до чітко визначених показників якості. Визначено профорієнтаційні технології, як компоненти соціалізаційних процесів, за допомогою яких учні набувають соціальної компетентності як особистісного чинника, що сприяє розвитку їх готовності до соціальної активності в сучасному суспільстві.

Ключові слова:

профорієнтаційна робота, професійна інформація, професійна консультація, професійна адаптація, професійний відбір.

Аннотация:

Журавлёва Лариса, Червоненко Катерина. Профорієнтаційна робота с подростками как условие их успешной социализации.

В статье рассматривается проблема организации профориентационной работы с подростками как условие их успешной социализации. Актуализирована идея жизненного и профессионального успеха молодого человека, формирование успешной, жизненно компетентной личности. Проанализированы различные профориентационные концепции, определяющие исходную позицию в процессе разработки системы профессиональной ориентации. Выделены аспекты профориентационной деятельности: социальный, экономический, психолого-педагогический и медико-физиологический. Рассмотрены структурные компоненты профессиональной ориентации (профессиональная информация, профессиональная консультация, профессиональная адаптация и профессиональный отбор), а также основные группы профориентационных методов (информационно-справочные, диагностические, методы морально-эмоциональной поддержки и методы принятия решения и построения перспектив профессионального развития). Отмечено, что успешность профориентационной работы зависит от комплексности и системности подхода к осуществлению этого процесса в соответствии с четко определенными показателями качества. Определены профориентационные технологии, как компоненты процессов социализации, с помощью которых учащиеся приобретают социальную компетентность как личностный фактор, способствующий развитию их готовности к социальной активности в современном обществе.

Ключевые слова:

профорієнтаційна робота, професійна інформація, професійна консультація, професійна адаптація, професійний відбір.

Resume:

Zhuravlyova Larysa, Chervonenko Kateryna. Vocational guidance work with teenagers as a condition of their successful socialization.

The article deals with the problem of organization of career-guidance with teenagers as the condition of their successful socialization. The idea of young man's successful life and professional success is analyzed. The idea of training of successful and life-competent person is formulated. The analysis of different career-guidance conceptions, which determine the start position in the process of career-guidance system development, is made. The authors have distinguished the main aspects of career-guidance: social, economic, psycho-educational, medical-physiology. The authors have also studied the structural components of career-guidance (professional information, professional counselling, professional adaptation, and professional selection) and the main groups of career-guidance methods (reference and information, diagnostic, methods of moral and emotional support, methods of decision-making and formation of professional development perspectives). It is shown that the success of career-guidance depends on the comprehensive and systematic approach to the realization of the process in accordance with established quality indices. By means of career-guidance technologies, as the components of the socialization processes, pupils gain personal social competence, which promotes the development of their readiness for the active social life.

Key words:

career-guidance, professional information, professional counselling, professional adaptation, professional selection.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства проблема соціалізації особистості є надзвичайно актуальною. Насамперед, це стосується соціалізації підлітків, тому що саме в цей період життя людини закладаються основи особистості, її здатність до адекватної оцінки суспільних процесів, уміння застосовувати набутий досвід для розгортання своєї життєдіяльності, формується здатність до професійного й особистісного самовизначення,

що є однією з найважливіших умов успішної соціалізації підлітків.

Ідея життєвого і професійного успіху молодій людині сьогодні набуває особливої актуальності, тому розпочинати формування успішної, життєво компетентної особистості необхідно вже у школі через організацію роботи з професійної орієнтації та професійного самовизначення підлітків, що дасть змогу з'ясувати їх професійні наміри, підвищити ініціативність, самостійність та відповідальність.

У нормативно-правових документах, зокрема Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття), законах України «Про загальну середню освіту» та «Про зайнятість населення», Концепції державної системи професійної орієнтації населення, Положенні «Про професійну орієнтацію молоді, яка навчається» виділено проблему підготовки молодого покоління до свідомого й адекватного професійного самовизначення, до майбутньої творчої і продуктивної праці як одну з найактуальніших у суспільстві

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема організації професійної орієнтації як чинника професійного самовизначення розглядалася А. Асмоловим, В. Аванесовим, В. Бодровим, О. Борисовою, Б. Бухаловою, А. Голомштоком, К. Гуревичем, Л. Мітіною, А. Сазоновим, Б. Федоришиним та ін. Професійне визначення та професійну орієнтацію як процес засвоєння соціальних ролей у процесі соціалізації вивчали М. Батирева, С. Боровкіна, Т. Єкімова, Н. Касаткіна, Т. Кудрявцев, І. Мерзляков, Т. Рогацова, І. Чечель, П. Шавір та ін.

Формування цілей статті. Мета статті – ознайомити з результатами аналізу наукової літератури щодо особливостей організації профорієнтаційної роботи з підлітками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема вибору професії стоїть перед підлітками завжди, а нині вона набуває особливої актуальності у зв'язку зі змінами, що відбуваються в нашому суспільстві. Сумні прикмети нашого життя – послаблення професійної школи, втрата колишніх зв'язків між професійною освітою і професійною працею. Водночас, професійний вибір, зроблений з урахуванням таких чинників, як запит ринку праці, вимоги професії до людини та її індивідуальні особливості, стає найважливішою умовою успішного освоєння професії, гармонійного входження в трудову діяльність, формування конкурентоспроможного професіонала, і, врешті-решт, добробуту його родини.

На вибір професії впливають різні чинники: батьки, уявлення про себе, наявність здібностей і особливих особистісних рис, а також практичні міркування, продиктовані складними життєвими обставинами.

І серед усього цього підлітку необхідно зрозуміти, яка професія йому потрібна. Для того, щоб не зробити помилку у процесі професійного вибору, необхідно визначитися:

– зі своїми прагненнями, потягами, бажаннями, мотивами;

– зі своїми можливостями, які можуть бути обмежені різними зовнішніми та внутрішніми причинами.

Незалежно від фізичних і розумових здібностей кожна людина має право на самореалізацію. Найпростіший і найшвидший шлях до самореалізації, на наш погляд, підліток може знайти у правильному виборі своєї майбутньої професії. Саме тому педагогам і психологам необхідно приділяти належну увагу такій проблемі, як професійне самовизначення підлітків.

У науковій літературі є різні погляди на проблему профорієнтації. Так, І. Назімов під професійною орієнтацією розумів науково обґрунтовану систему форм, методів і засобів впливу на учнів, що сприяє їх вчасному залученню до суспільного виробництва, раціональній розстановці, ефективному використанню й закріпленню на робочих місцях на основі об'єктивної оцінки та врахування схильностей, здібностей та інших індивідуальних якостей.

Пізніше вихідною позицією у процесі розробки системи професійної орієнтації стало визнання особистості як суб'єкта саморозвитку, що сприяло розробці Б. Федоришиним нової концепції професійної орієнтації, яка визначається як науково-практична система підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення.

Розглядаючи проблему профорієнтації, В. Герасимчук і А. Миколаєнко брали до уваги потреби суспільства та індивідуальні особливості людини. Дослідники визначали поняття профорієнтації як систему психолого-педагогічних, медичних і державних чинників, які допомагають людині науково обґрунтовано обрати професію з урахуванням потреб суспільства, своїх інтересів та здібностей, а також як науково-практичну систему підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення.

Універсальною можна вважати дефініцію поняття «професійна орієнтація», ухвалену Генеральною конференцією ЮНЕСКО в 1970 році: «Під профорієнтацією розуміється допомога особистості у використанні власних, притаманних їй особливостей, надання можливості розвивати їх так, щоб вона була спроможною обирати для себе галузі навчання та праці, пристосовуючись до мінливих умов свого життя, з метою приносити користь суспільству й самореалізуватися».

В. Грузков і Е. Таточенко визначають категорію «профорієнтація» як цілеспрямовану соціально-психологічну й педагогічну діяльність, націлену на підготовку особистості до свідомого й обґрунтованого вибору професії, відповідно до

особистих схильностей, інтересів, здібностей і суспільних потреб у певних професіях [6].

Поняття «профорієнтації» з позиції особистісного підходу розглядає С. Яланська, яка визначає її як систему заходів, спрямованих на виявлення й розвиток особистісних рис, інтересів і здібностей людини з метою надання їй допомоги в розумному виборі професії, яка найбільше відповідає її індивідуальним можливостям. Дослідницею були визначені основні аспекти профорієнтаційної діяльності: соціальний, економічний, психолого-педагогічний та медико-фізіологічний.

Соціальний аспект зорієнтований на передавання школярам певної системи знань, норм і цінностей, які дають змогу в майбутньому реалізувати соціально-професійну діяльність; сформувати ціннісні орієнтації молоді у професійному самовизначенні.

Економічний аспект – це процес керування вибором професії відповідно до потреб суспільства й особистісних можливостей школяра.

Психолого-педагогічний аспект полягає у виявленні, розвитку й урахуванні індивідуальних особливостей людини, її інтересів та здібностей, у формуванні професійної спрямованості.

Медико-фізіологічний аспект передбачає врахування вимог до здоров'я та окремих фізіологічних рис, необхідних для виконання певної професійної діяльності [6, с. 80].

Усталеним є розуміння професійної орієнтації як чинника професійного самовизначення, що зумовлює розвиток саморегуляційних процесів особистості у виборі нею професійної сфери, усвідомлення професійних вимог, своїх можливостей та емоційного ставлення до себе як до суб'єкта вибору професійної діяльності.

Загалом профорієнтаційна робота має бути спрямована на розвиток мислення учнів, доброзичливості, відповідальності, самостійності, готовності до життєдіяльності в середовищі, що змінюється, підвищення самооцінки дитини, сприяння формуванню здорової самокритики тощо [4, с. 14].

Залежно від обраного підходу до організації профорієнтаційної роботи, а також етапів процесу професійного становлення особистості різняться й завдання профорієнтаційної роботи, найголовнішими з яких можна вважати:

- сприяння розвитку мислення учнів;
- сприяння розвитку доброзичливості;
- сприяння розвитку готовності до життєдіяльності;
- сприяння розвитку відповідальності;
- сприяння розвитку самостійності особистості;

– розвиток навичок адаптації та інтеграції в середовищі, що змінюється;

– сприяння розвитку повноцінної і творчої особистості;

– підвищення рівня самооцінки дитини;

– сприяння формуванню здорової самокритики;

– сприяння розвитку самоповаги та прийняття іншої людини такою, якою вона є, її поглядів, традицій, звичок;

– виховання поваги й любові до себе та до свого оточення [4, с. 14].

У процесі організації профорієнтаційної роботи необхідно керуватися загальнопедагогічними принципами, обов'язково враховувати вікові особливості та здійснювати роботу в усіх напрямках (соціально-економічному, психофізіологічному, медичному, правовому і професійному).

Процес професійної орієнтації підлітків передбачає змістовний (ідеї, знання, переконання тощо) та організаційний (планування, організація заходів, контроль тощо) складники. Перший визначається змістом компонентів трудової соціалізації, на забезпечення якої спрямований профорієнтаційний процес.

Другий ґрунтується на відомих напрямках професійної орієнтації, серед яких традиційно вчені виділяють:

- професійну інформацію;
- професійну консультацію;
- професійний відбір і професійний підбір;
- виробничу та професійну адаптацію;
- професійну адаптацію;
- професіографію;
- профдіагностику.

Структура організації професійної орієнтації визначається етапами її здійснення, основними складниками та компонентами. Думки дослідників щодо компонентів системи профорієнтаційної роботи різні.

Так, Б. Федоришин розглядає структурну побудову професійної орієнтації з трьома основними складниками: профінформація, профконсультація і професійний добір [5, с. 54].

До основних компонентів профорієнтації, на думку І. Мітева й Л. Шинкар, належать професійне просвітництво (профінформація), професіографія, профдіагностика та профвідбір [2, с. 23].

Дослідники М. Пряжников і В. Гладкова серед етапів профорієнтаційної роботи виділяють професійну інформацію (профпросвіту), професійну консультацію, професійний добір і відбір та професійну адаптацію.

Здійснення профорієнтаційної роботи вимагає використання чітко визначених форм,

методів і засобів, спрямованих на оптимізацію цього процесу.

Основними групами профорієнтаційних методів дослідники визначають: інформаційно-довідкові (професіограми, довідкова література, інформаційно-пошукові системи, професійна реклама й агітація, екскурсії, зустрічі школярів зі спеціалістами, пізнавальні і просвітницькі лекції про шляхи розв'язання проблем самовизначення, профорієнтаційні уроки, навчальні фільми, засоби масової інформації, «ярмарки професій» тощо), діагностичні (закриті та відкриті бесіди-інтерв'ю, опитувальники професійної мотивації і здібностей, «особистісні» опитувальники, проєктивні особистісні тести, спостереження, «професійні проби» тощо), методи морально-емоційної підтримки (тренінги спілкування, методи індивідуальної і групової психотерапії, публічні виступи; активізуючі методи з елементами психотренінгу, «свято праці» тощо), а також методи прийняття рішення і побудови перспектив професійного розвитку (побудова «ланцюжка» основних шляхів реалізації професійних цілей і перспектив, побудова системи варіантів дій, використання різних схем альтернативного вибору професії, навчального закладу та спеціальності в конкретному закладі) [3, с. 182–185].

Поряд із традиційними засобами профорієнтаційної діяльності виділяють інноваційні засоби профорієнтації, які являють собою різноманітні нововведення психологічного супроводу, що впроваджуються у процес професійної орієнтації. Виділяють інформаційні, діагностико-консультативні та формувальні засоби.

Інформаційні – інноваційні засоби, що впроваджуються з метою організованого інформування молоді про зміст професійної діяльності, про вимоги, які висуває професія до людини, її особистісних якостей та здібностей, що сприяють ефективному виконанню завдань певної діяльності.

Діагностико-консультативні – інноваційні засоби професійної психодіагностики та консультації, що впроваджуються для забезпечення процесу вивчення психологічних характеристик особистості, її здібностей до професійної діяльності. Інтелектуальні, емоційно-вольові особливості, комунікативні властивості та особливості міжособистісної взаємодії особистості виявляються, формуються і розвиваються у процесі діяльності, фіксуються у формі внутрішньо особистісних утворень і характеризують можливості особистості як фахівця.

Формувальні – інноваційні засоби розвитку професійно-важливих якостей особистості. Професійна підготовка особистості до

професійної діяльності орієнтується на оволодіння відповідними методами і прийомами її здійснення, опанування системою правил і процедур виконання різних завдань професійної діяльності [1, с. 68–69].

Успішність профорієнтаційної роботи залежить від комплексності та системності підходу до здійснення цього процесу відповідно до визначених показників якості:

- достатня інформація про професію й шляхи її здобуття, оскільки без уявлення про зміст і умови праці в обраній професії самореалізація не можлива;

- потреба в обґрунтованому виборі професії;
- упевненість школяра в соціальній значущості праці, тобто сформоване ставлення до неї як до життєвої цінності;

- ступінь самопізнання школяра, який визначає те, наскільки глибоко він зможе вивчити свої професійно важливі якості;

- наявність в учня професійно обґрунтованого плану професійної діяльності [4, с. 81].

Висновки. Отже, теоретичний аналіз проблеми організації профорієнтаційної роботи з підлітками дав змогу сформулювати такі висновки:

1. Актуальність організації профорієнтаційної роботи викликана змінами в суспільстві, які висувають на перший план ідею життєвого і професійного успіху підлітків, їх успішну соціалізацію.

2. Проблеми організації профорієнтації як чинника професійного самовизначення та процесу засвоєння соціальних ролей у процесі соціалізації розглядали А. Асмолов, В. Аванесов, В. Бодров, О. Борисова, Б. Бухалова, А. Голомшток, К. Гуревич, Л. Мітіна, А. Сазонов, Б. Федоришин, М. Батирева, С. Боровкіна, Т. Єкімова, Н. Касаткіна, Т. Кудрявцев, І. Мерзляков, Т. Рогачова, І. Чечель, П. Шавір та ін.

3. Важливим компонентом соціалізаційних процесів є профорієнтаційні технології, за допомогою яких учні набувають соціальної компетентності як особистісного чинника, що сприяє розвитку їх готовності до соціальної активності в сучасному суспільстві.

4. Профорієнтація розглядається як структурована система просвітницьких, діагностичних та консультативних заходів, спрямованих на підготовку дитини до вибору професії з урахуванням особистісних особливостей та вимог ринку праці.

5. Компонентами технології організації профорієнтаційної роботи виступають: концептуальний (мета, завдання, форми, методи, засоби), діагностичний (показники та критерії ефективності, діагностичний інструментарій) та змістовий (структурні компоненти, їх зміст).

Перспективу подальших досліджень прийомів профорієнтаційної роботи з учнями для вбачаємо в розробці специфічних методів і їх успішної соціалізації.

Список використаних джерел

1. Інноваційні засоби профорієнтації в педагогічній освіті / [Ігнатович О.М., Капченко Л.М., Тарасюк С.О., Авдєєв Л.Г. та ін.]. // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (24 листопада 2011 р., м. Київ): у 2-х ч. – Ч. 1. – К.: ІПК ДСЗУ, 2011. – С. 68–69.
2. Мітев І. Профорієнтаційна робота як система / І. Мітев, Л. Шинкарук // Управління освітою. – 2011. – № 9. – С. 15–16.
3. Пряхникова Е.Ю. Профорієнтація: учебн. пособие для высш. учебных заведений / Е.Ю. Пряхникова, Н.С. Пряхников. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 495 с.
4. Технології професійної орієнтації населення в умовах ринку праці: монографія / авт. кол.: Н.А. Побіренко, Н.І. Литвинова, В.В. Синявський та ін. – К.: Педагогічна думка, 2011. – 256 с.
5. Федоришин Б.О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації: дис... доктора пед. наук: 13.00.04 / Федоришин Борис Олексійович. – К., 1996. – 383 с.
6. Яланська С. Система профорієнтаційної роботи у навчальному закладі / О. Яланська // Психолог. – 2013. – № 11-12. (515–516). – С. 80–83.

Рецензент: Москальова Л.Ю. – д.пед.н., професор

Відомості про авторів:

**Журавльова Лариса Станіславівна,
Червоненко Катерина Сергіївна**

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i11.766

Надійшла до редакції: 19.11.2013 р.

Прийнята до друку: 18.12.2013 р.

References

1. *Innovative means of career-guidance in pedagogical education.* (2011). Ed O. M. Ignatovych, L. M. Kapchenko, S. O. Tarasiuk, L. G. Avdeev etc. Important issues of career-guidance and vocational education of people. [in Ukrainian].
2. Mitev I. (2011). *Career-guidance work as a system.* Education management. [in Ukrainian].
3. Pryazhnikova E. Yu. (2005). *Career-guidance: Study guide for higher education institutions.* Moscow: Publishing centre «Akademia». [in Russian].
4. *Technologies of career-guidance of people in conditions of labour market.* (2011). Kyiv: Pedagogichna dumka. [in Ukrainian].
5. Fedoryshyn B. O. (1996). *Psychological-pedagogical grounds of career-guidance: thesis for the degree of Doctor of pedagogical sciences: 13.00.04.* Kyiv. [in Ukrainian].
6. Yalans'ka S. (2013). *System of career-guidance work in the educational institution.* Psycholog. 11-12. [in Ukrainian].